

פמיניזם בקובץ "סוסים על כביש גהה"?

עבודה במסגרת הקורס "הדרכה אישית"

עבור: פרופ' קרטון-בלום

מגישה: לוי תקוה פ.ה 5620881/12

סיפוריה הקצרים של ליברכט, המקובצים בקובץ "סוסים על כביש גהה", יוצרים את האשליה בקרב הקוראים שהנה לפניהם סיפורים פמיניסטיים; שהרי הדמויות המרכזיות בסיפורים הינן נשים המנסות להתמודד ולחלץ עצמן ממסגרת פטריארכלית לוחצת או פטראומה כלשהי בעברן. הנשים מעוצבות בידי המחברת כדמויות דומיננטיות; הפערלות שלהן מניעות את סיפור המעשה, המחברת פורשת יריעה הסטורית-פסיכולוגית רחבה של הגיבורות, דרכה יוכלו הקוראים לרדת לעומקן של הנפשות הפועלות ולהבין את המניע לפעולותיהן. רובם של הגיבורים הגבריים בסיפורים מוצגים כדמויות פסיביות, נכים פיזית ואטומים נפשית, כוגדניים, מנצלים את האשה מבחינה מינית, מציצנים, שונאי ערבים; דמויותיהם מעוצבות באופן פלאטי והמחברת כמעט ואינה מנסה לרדת לעומק מניעיהם לעומת עמקותן של הדמויות הנשיות.

ונשאלת השאלה: עם כל האמור לעיל, האמנם סיפורים אלה מכילים בחוכם מסר פמיניסטי או שמא אלו סיפורים פמיניסטיים לכאורה?

כלומר, האם ישנו נסיון כן מצד המחברת להציע אלטרנטיבה קיומית שונה לנשים בסיפוריה או שמא הן נשארות באותו מצב? האם הדמויות הנשיות שואפות להגדרה עצמית, לשליטה בגורלן או שמא הן נשארות פריונטות בידי הגברים לכל אורך העלילה? ובמילים אחרות: האם הנשים פורצות את גבולות המאפיינים והתכונות "הנשיות", שהחברה הפטריארכלית תיחמה אותן בחוכם (כגון: כניעות, קבלה, שמירת הבית, טיפול בילדים, אובססיה למראה החיצוני), ויוצרות מציאות חדשה עבורן של קיום עצמאי בלתי-חלוי בגברים או שמא הן מקבלות ופועלות בתוך הגבולות הללו?

הסיפורים יבחנו לאור השאלות הנ"ל מהאספקטים הבאים:
עלילה - "סוסים על כביש גהה", "דשאים סגולים"
איפיון הדמויות - "כריחה", "בדרך לסיידר-סיטי", "אושר"
מוטיבים דומיננטים - "כתוב באבן", "סוניה מוסקט"

בסיפור "סוסים על כביש גהה" הציר המרכזי של העלילה הינו הזיותיה של נינה, גיבורת הסיפור, על אוצר בלום של מטבעות זהב. כנעוריה היא הצליחה להדביק בהזיותיה את ירמיהו, שעקר את עצי הפקאנים של אביו, וכשלא נמצא האוצר בין שורשיהם, ברח ירמיהו אל מעבר לאוקיאנוסים בנטשו את נינה אהובתו, ואינו חוזר אלא מקץ שש עשרה שנה להלווית אביו. נינה נישאת לאחיו של ירמיהו, יוני, נולדים לה שלושה ילדים והזיותיה בדבר האוצר הופכות במוחה הקודח לממשיות. שלושה ימים לפני מות חמיה היא מתחילה לאגור אוצר דמיוני של מטבעות זהב הנובע מתוך סדק בקיר הבית. האוצר הינו למעשה מנוף המניף את נינה ממציאות חיה החד-גונית אל אפשרויות קיום אחרות. אולם המחברת אינה מאפשרת לנינה לשאוף לקיום עצמאי, אפילו חלומותיה של נינה בדבר האופן שבו תממש את אוצרה הדמיוני מותירים אותה, למעשה, תלויה על חוט בידי הגברים; בלויית חמיה חושבת נינה "אולי יגלה לה חלפן המטבעות כי היא האשה העשירה בעולם. את כל החלומות שכבר עשרים שנה גנוזים בחוכה תוכל להוציא עכשו אל האור. אולי תחליט לעזוב וללכת לקראת הקולות אשר קוראים בשמה מאז ילדותה. את יוני תפצה במשאית חדשה... את הילדים תפקיד בפנימיה מעולה... והיא-מנוחקת מן האנשים הכובלים אותה אל האדמה תוכל לנסוק לגבהים" (ע"מ 10), עד כאן, מחשבותיה של נינה הינן מתכוונות לפמיניסטית מתחילה; שחרור מתלות כלכלית, שחרור ממוסד הנישואין, שחרור מן התפקיד האמהי, רצון לממש שאיפות כמוסות, אולם כבר במשפט הבא מסתבר לקוראים כי השאיפה לנסוק לגבהים מחורגמת אצל נינה לטיסה לאלסקה, שם נמצא ירמיהו אהובה משכבר הימים; "תוכל לרכוש כרטיס טיסה לאלסקה ולהקים עבור ירמיהו בי"ס לריקודים כאשר תיכננו לפרטים בימים ההם" (עמ' 11). כמה שעות מאוחר יותר, כשבעלך מרגיע את המריבה שפורצת בין נינה לאחותו ומשכיב את נינה לישון כמו תנוקת במיטת ילדתם ומכסה אותה בשמיכת תנוקות, נינה מחליטה כי את האוצר לא תמסור לידי ירמיהו אלא "תעניק היא מאוצרה הגנוז לילדיה וליוני שלה אשר כל רצונו לחממה בטובו השומע כעטוף תנוק, להניח לה לגזול ולגזול מתוכו" (עמ' 25). כשירמיהו נכנס לחדרה, נינה שוב משנה את דעתה ואומרת לירמיהו "יש לנו את עצמנו ואת האוצר. אנחנו לא צריכים אף אחד. הילדים שלי יהיו מסודרים... ויוני יבין הכל. האשה שלך והילד-אנחנו נשלם להם. גם להם יהיה מאוד טוב...". (עמ' 31).

מחשבותיה של נינה על האוצר מתוארות באופן מפורט מאוד וריאליסטי: צורת המטבעות, קולות צלצולם, מקומות המסתור שנינה מוצאת להם בביתה, גם חלומותיה של נינה לגבי האופן שבו תממש את אוצרה מתוארים בפרוטרוט. מחשבותיה וחלומותיה נקטעים ע"י תאורים ריאליסטיים, כגון תאור מהלך הלוויה מנקודת מבטה של נינה המתעכב על נושאי הארון, לבוש המשתתפים, יחוסם המשפחתי, ציטוטים של קטעי שיחות ביניהם. כך פוליכה המחברת שולל את הקוראים לחשוב שאכן לנינה יש אוצר. מי שמעמיד את הקוראים על טעותם, לקראת סוף הסיפור, הוא ירמיהו במהלך שיחתו עם נינה.

המחברת זורעת רמזים על שגוונה של נינה לאורך כל הסיפור, אולם אין די ברמזים הללו לקבוע באופן חד משמעי את שגוונה, רק לקראת סוף הסיפור, לאחר שמחברת לקוראים שהאוצר קיים אך ורק בדמיונה של נינה, רמזים אלה מתקשרים בתודעת הקוראים לקביעת מצבה הנפשי המעורער של נינה, וכמו לא די בזה, המחברת מובילה את נינה בסוף הסיפור ללהחפוררות נפשית מוחלטת, הנובעת מנסיעתו של ירמיהו חזרה לאלסקה בלעדית ובלעדי אוצרה.

אילו השכילה המחברת להנביע את שגעונה של הגיבורה משיוכה הבלעדי למערכת פטריארכלית, ומחוך המצב בו תפיסת העצמי שלה עדיין נקבעת לפי מערכת היחסים עם הגבר, אזי היה ניתן לומר על הסיפור-סיפור פמיניסטי; אולם, למרות שכל מרכיבי הקונפליקט מצויים בסיפור, המחברת בוחרת שלא להיכנס אליו ולהוליך את העלילה אל סוף "גברי".

הבה ונתאר שאוצרה ההזוי של הגיבורה משש אותה כמנוף להחלץ מן הפסגרות הלוחצות אותה ולממש את חלומה להקים בי"ס לריקודים בת"א ללא ירמיהו, והתפוררותה מתרחשת כתוצאה מגילוי פתאומי של חוסר אפשרות לממש חלום כלשהו, ונגזר עליה להישאר ולתפקד במסגרות הקיימות. אין ספק שמהלך אלטרנטיבי זה של העלילה יהפוך את נינה לדמות שנשים רבות תוכלנה להזדהות עמה, להבין את הגורמים להזיותיה ואת התפוררותה במוחלטת בסוף.

בסיפור "דשאים סגולים" שתי דמויות מרכזיות: מלכה כהנשטיין ודמות המספרת, שהמחברת בוחרת להשאירה בעילום שם. העלילה הראשית בסיפור הינה סיפור חייה של מלכה כהנשטיין האשה הדתית-חרדית, שנכנסת לגור בשכירות יחד עם המספרת וחברתה שלומית בדירה תל-אביבית טיפוסית. לעלילה הראשית נילוות עלילת-משנה מקוטעת; מסכת יחסיה של המספרת עם לוליק מאהבה, הנשוי.

הסיפור בנוי כסיפור מתח, שמטרתו לחשוף את הסוד של הגברת כהנשטיין הפסחורית. המחברת בונה את הסיפור כך שכל רצון מתוכנן של הגיבורים לחשוף את הסוד, נכשל; המספרת, שלומית ואילן, החבר של שלומית, עורכים חיפוש מדויק בחדרה של מלכה, בהעדרה, כיוון ששלומית בטוחה שהיא מרגלת, ומעלים חרס בידם, המספרת ושלומית חוקרים את מלכה, שעונה על כל שאלותיהן, אך תשובותיה אינן מספקות. אחות ביה"ס מונעת מהמספרת להסתכל בתיק האישי של תלמידתה-רבקה כהנשטיין.

מהלך חשיפת הסוד של מלכה כהנשטיין מתרחש על דרך המקרה, ולפי גרסתה של מלכה-מעשה ניסים של הקב"ה; על מלכה נאסר לראות את בתה, היא מתגנבת לחצר ביה"ס כדי לראותה וכך היא מתוודעת אל המספרת, שהיא המורה להתעמלות של בתה, "ואחר, מעשה ניסים, עברה ברחוב הזה במקרה וראתה אותי עומדת בחלון. אף פעם לא עברה בחלק זה של הרחוב. תמיד סטתה ופנתה שמאלה בשוק בצלאל, ושבוועיים לאחר מכן

ראתה, בדיוק במקום שבו עמדתי, את השלט הקודא לדיירת לבוא לגור כאן. ויום אחד לפני כן נתבקשה ע"י בעלת הבית שלה ברחוב בן יהודה... לפנות את החדר... והרי צרוף מקרים כזה לא יתכן שהוא סתם" (עמ' 148). בדרך מקרה מגלה המספרת את חנותו של בעלה של מלכה, בדרך מקרה היא גם מגלה כי ללוליק, מאהבה הנשוי, יש מאהבת נוספת. במקרה, אילן חברה של שלומית, שמחפש בארכיון כתבה, עולה על ידיעה בעתון מלפני מספר שנים, שפותרת את תשבץ העלילה הראשית במלואו. כל המקרים הללו, ורבים נוספים, הם שמגלגלים את מהלכי העלילה, שמקדמים את פתרון החידה.

הדמויות נעות ממקרה אחד למשנהו, שום דבר מתוכנן, שיכול לקדם את הפתרון, אינו יוצא אל הפועל. לכן הקוראים אינם מסוגלים להזדהות עם הדמויות או עם סיפור המעשה מכיוון שהאחרונים מונעים ע"י המקרה או ע"י הקב"ה.

כלומר, בבסיס הסיפור מחקיימות שתי גישות פילוסופיות: א. הכל מקרי

ב. הכל נקבע מראש

שתי גישות הפוכות, אך המכנה המשותף שלהן הינו: הפעולה של האדם אינה שיקול בסדרי העולם.

הפמיניזם מקבל את הנחת היסוד של ההשכלה וההומאניזם לפיה האדם-המין האנושי- הוא מין הפועל על סביבתו ועל עצמו, משנה ויוצר. את הסיפור "דשאים סגולים" פנחה הנחה הפוכה.

בסיפור "כריחה" הסבחה גוזזת לנכדתה האהובה את שיער ראשה הארוך והבלונדיני, ללא ידיעת הוריה. היא עושה זאת מכיוון שהילדה באה עם פתק מהגננת, האומה שיש לה כינים, דבר שהעלה אל חודעת הסבחה את הטראומה של הכינים במחנות ההשמדה, שאכלו בבשר החי והמת.

בסיפור שלושה דיאלוגים: הראשון- בין הסבחה הניה לנכדתה מידי בזמן שהיא גוזזת את שיער ראשה, השני- בין צביקה האב להניה אמו והשלישי בין צביקה לרעייתו זיוה. הסבחה הניה, כמו כל ניצול שואה "נורמלי", אינה מסוגלת לנתק את אימת העבר שחורתה על בשרה מן המציאות העכשווית של חייה. לדידה, הכינים שיש לנכדתה עתה אינן שונות מן הכינים שאכלו אז בבשר החי, ואקט גזיזת השיער הינו האמצעי היחיד שיש בידה כדי להגן על נכדתה. הקוראים מבינים זאת, צביקה הבן-למרות ההלם והצער למראה שחדש של בתו-מבין זאת ומנסה להסביר לזיוה רעייתו. אפילו הנכדה מידי, בת הארבע, שבוכה כי "כל הילדים יגידו שאני כמו קוף" (עמ' 38), מבינה מדוע סבחה גזזה את שיערה. היחידה, שדוחה בגסות כל נסיון להסביר את מניעיה של הניה, היא זיוה. זיוה מוצגת כדמות אכזרית, הסטרית, שאינה מסוגלת לראות דבר מעבר לראשה הגזוז של בתה. להלן מספר ציטוטים נבחרים מדבריה של זיוה, שהניה חמותה שומעת אותם מן החדר השנו: "את שתי הידיים צריך לשבור לה שלא תוכל להחזיק מספוריים בחיים שלה יותר! תיקח את האשה הזאת מכאן לפני שאני הורג אותה כמו ידי" (עמ' 40), ובהמשך: "הסיפורים ההם זה כבר דבר פרה-הסטורי... היא לא נורמלית... בשואה הזאת הלכו לה לאיבוד כמה ברגים בראש... אני לא אתן לה יותר להתקרב לילדה שלי" (עמ' 40-41). זוהי רק חלק מחגובתה של זיוה; לעומת התגובה הנורמלית והשבועית של האב, תגובת האם הינה ללא שום פרופורציה למעשה. הגבר הינו הדמות היחידה בסיפור שמנבה לשמור על האיזון הנפשי, על שלום בית ועל שפיותן של שאר הדמויות הנשיות.

בסיפור "כדרך לסיידר-סיטי" המחברת בונה את דמות האב (אלוף משנה במיל.) והבן (אלוף בג' ודרו), יחיאל ויובל, כדמויות המכילות בתוכן את כל המרכיבים של השובניזם הגברי. שניהם מתעללים החללות סאדיסטית ברעיה-האם, חסידה, במהלך טיול בארה"ב. אם נעקוב אחר מסכת ההתעללות בחסידה נראה כי האב והבן מנצלים את נקודות התורפה "הנשיות" של חסידה כדי לרדות בה: "גוערים בה על דקדקנותה בענייני סדר, צוחקים על שיערה שהידבלל ברוח שפפתח בית הנתיבות, מניחים לה לגרור את מזודתה הגדולה שאבזמה סדוק, מתעלמים מפנה באותה להם בזרועותיה מרחוק...".

מחליפים ביניהם הירכים כאשר עצרה להביט בחלונות הראווה, כאשר ביקשה להיכנס לאחד מבתי-הכלבו הגדולים, כאשר ניסתה לדחוק מטבע לתוך כפו של קוף תלוי על כתפו של ליצן רחוב" (עמ' 45). מצוקתה של חסידה נובעת מכך שבעלה ובנה מנצלים את חכונותיה "הנשיות" בכדי להחלל בה במקום לגונן עליה: "כבר בשדה החרופה... חשה לפתע ונהלמה: הנה היא חרופה לחסדי בעלה ובנה, מצפה שיגוננו עליה, והם, בתנועה זהירה, כחשים טרף טוב, סוגרים עליה חרישית, קושרים נגדה קשר" (עמ' 45). לכל אורך העלילה, למרות התעללותם בה, כל רצונה של חסידה אינו לחרוג מתחום התכונות הנשיות ולנסות לשלוט במהלך הדברים, אלא לממש את "הבונוסים" של התכונות הנשיות; היא רוצה שיגוננו עליה, לתורך ולפשר בין בנה לבעלה כמו פעם, שבנה יהיה רק שלה כמו פעם. אולם בסוף הסיפור, מי ש"אומרת את המילה האחרונה" זו חסידה שבוחרת להמשיך את הדרך, אמנם עד התחנה הבאה, עם הזוג הערבי במקום עם בנה ובעלה, שאינם מוכנים לנסוע עם ערבים. זוהי למעשה ההחלטה העצמאית הראשונה של חסידה במהלך חייה המתוארים, הנוגדת את דעתם של בנה ובעלה. זוהי החריגה היחידה שלה ממסגרת ציפיותיה ושאיפותיה-היא כבר לא מצפה שיגוננו עליה, היא מחליטה ומבצעת לבד ובמנוגד לדעתם. המספרת מתארת את האקט החריג של חסידה בסוף הסיפור כפריצת דרך חדשה משלה: "בבת אחת התנפל על חסידה גל חום שונה מזה שידעה לאחריה, לא מסוג אלה המביאים עליה חשישות אלא אלה המפייחים בה און. עיניה בערו ורחש נשימתה המהיר נשמע באוזנה כהמיית מים מבעבעים. קול בעלה נשמע מעוות באוזניה, כמו בא מתוך מכשיר לקוי" (עמ' 70), ובמקום נוסף: "אותי, היא אמרה, מתנשפת מן המאמץ, חשה את הלהבות דועכות בתוכה, קולה חשש וחזק באוזני שלשתם, אותי כבר הצחקתם היום מספיק... אני אחכה לכם במשרד בסיינט ג'ורג' כי אני ממשיכה עם המיניבווס" (עמ' 70). חסידה אינה מסוגלת לעשות אנליזה של היחסים בינה לבין בעלה ובנה, היא נפגעת מהם, היא חוששת מהם, היא מתגעגעת לימים אחרים איתם, שלמעשה לא היו שונים בהרבה במהותם מיחסיה העכשוויים עמם, אך כל עוד היא המושא להתעללותיהם אין היא מסוגלת לנתח את מצב היחסים ולראותם כפי שהם באמת. רק כאשר היא צרפה מן הצד ביחס של בעלה ובנה כלפי הערבים, שבאורח מקרי נאלצו לנסוע עמם כברת דרך, היא מסוגלת לראותם נכונה, לעשות השלכה למצב היסטורי בינה לביניהם ולהתקומם.

הסיפור "אשר" הינו הסיפור היחידי בקובץ, שבמרכזו עומדת (במקרה הזה יהיה נכון לומר- יושבת) דמות גברית: "יוני גדאור החתיך העולמי. הבנות בקיבוץ מדברות עליו כמו על סופרסטאר, איך שהוא היה מגיע עם המכוניות ספורט הפתוחות והבגדים מהג'ורנלים" (עמ' 173), יושב בכסא גלגלים לאחר תאונה, בידו האחת מחזיק משקפת צפרים דרכה מציץ אל חלון דירת החדר ממול בעינו האחת.

בסיפור דמויות רבות של נשים וגברים, שאיפיון מתומצת, אך אינו חורג במאום מחאורים ואיפיונים קונבנציונאליים של גברים ונשים בחברה פטריארכלית; הנערה, שיוני צרפה בה, אפילו אינה קוראת ספר-כל הימים היא קונה זוטות כגון ספלים ופסלונים לקשט את חדרה הזעיר, מתאפרת, מסתדקת וצופה בטלויזיה.

השוחף של יוני בעסק "איש נמרץ" (עמ' 167), שמנסה להתגבר בכוחות עצמו על הבעיות בעסק
העומד בפני פשיטת רגל, כולל סידור הפלה לכרמלה, המזכירה שהרתה ליוני.
סוזי, אשתו של יוני, הסטרית לחלוטין מנסה להתמודד עם מצבו החדש של יוני, בין לבין גם
עונה לטלפונים ממאהבותיו, ונשברת; שוכרת חובש קרבי שישיגה עליו ונוסעת עם בחה לקבוץ.
רחל, אחותו של יוני, בעלת הקול התקיף ש"היום הוא עמום מעט יותר מסיגירות ומרירות על
מה שעשה לה בעלה הראשון" (עמ' 171), מציעה לסוזי רעיון לשיים את יוני בקבוץ כירון
ש"ככה זה לא עתיד בשבילך ולא בשביל גלי" (עמ' 176).
האח רפי, החתום ערבות על סך מאה וחמישים אלף דולר ליוני, לחוץ עד אימה מן האפשרות
שיצטרך לממש את הערבות שלו במידה ויוני ישאר במצבו הנוכחי.
אביו של דורון שמתחקר את כולם על השעות שקדמו לעלייתו של דורון על מוקש "זקן מר
ודואב, יושב לצדי כמלאך המוות... ממתיך שאפול לידי" (עמ' 176)

בסיפור "כתוב באבן" אריאלה, אלמנת מלחמה, כמידי שנה, מגיעה בשנה השתיים-עשרה לאזכרתו
של שלומי בבית הוריו. אריאלה, שהספיקה להינשא פעמיים נוספות, ללדת ילדה שנפטרה, אינה
מסוגלת להסביר מה מושך אותה אל האזכרות השנתיות בבית משפחתו של שלומי, שמתייחסים
אליה באיבה גלויה, להוציא את גילה אחותו הצעירה. להוציא משפט אחד מפי אמו של שלומי
בשנת האזכרה השביעית: "לא טוב את באה פה" (עמ' 73), הזקנה אינה מוכנה לדבר עם אריאלה
כל שנים הללו. בשנה השתיים-עשרה הזקנה הולכת אחרי אריאלה שהתכוונה לעלות לגב כדי
ליבש את בגדיה שנרטבו ולהשקיף משם על קברו של שלומי, ומונעת מאריאלה לעלות ואף
נותנת לה מכתב שנמצא בין הפציו של שלומי לפני שתיים-שערה שנה והיה מיועד אליה.
הזקנה גם יודעת שאריאלה בהריון למרות שאין הדבר ניכר בה, ולפתע מתברר לאריאלה
שכל השנים הללו הזקנה חפצה לגונן עליה: "אריאלה מצאה עצמה בוחזנת את הפנים הכהים
כרואה אותן לראשונה, מישירה מבטה, יודעת לפתע, כבהארת פלא, ונהממת מן הידיעה: מתוך
חרדתה לשלוח נפשי הרחיקה את הדף הזה ממני. מתוך דאגתה לי. וכמו לוודא שאלה,
שרוניה בקולה: 'למה החלטת לתת לי את המכתב דוק עכשיו?' " והזקנה עונה: "היום את
חיה. היום יש חיים בבטן. שתיים עשרה שנה זה לא חשוב" (עמ' 84). דברי הזקנה משחררים
את אריאלה לחיות את חייה החדשים מבלי להביט שוב לאחור, מבלי לרצות להאחז במשהו
מן העבר. היא משתחררת גם מן הצורך להנציח את זכרו של שלומי בשם-היא מחליטה לקרוא
לתינוק שיולד דור, הזקנה אומרת לה להסיר את הטבעת של שלומי, לוקחת ממנה את
המכתב בחזרה, משלחת לחופשי את אריאלה. המשפט שאומרת אמו של שלומי, שהוא למעשה
המפתח לשחרורה של אריאלה: "אמא הבן שלה מת-היא מתה. אשה הבעל שלה מת-היא חיה"
(עמ' 84). זוהי תבנית חשיבה פטריארכלית מובהקת, הרואה את הפונקציה העיקרית של
האשה בהבאת ילדים ובטיפול בהם. ברגע שהבן אובד ואינך מסוגלת ללצח יותר-את נחשבת
כמתה, לכך האמא של שלומי מתה כששלומי נהרג, ועל אריאלה החובה להשטיח לחיות כיון
שהיא צעירה ויכולה עדיין למלא את הפונקציה שלה נועדה מעצם היותה אשה-ללדת
ילדים!

עלילת הסיפור "סוניה מוסקט" מתפרשת על פני שני דורות של משפחת מנוח-מוסקט בסופיה; הדור שלפני מלחמת העולם השנייה והדור שחי בעיצומה של המלחמה. למשפחת מנוח העשירה שלוש בנות. נלה, הצעירה שבהן "שלא כאחיותיה לא ניחנה בחוכמה או בכשרון. גם בחזותה היתה שונה מהם ודומה לבנות המקום הנוצריות: בהירת פנים, סגלגלת קלסתר, רחבת מותן, ושוקקנית. כאשר היו אחיותיה פורטות על הפסנתר או משננות לשופרות זרות או שוקדות על ספריהן, היתה היא מתגנבת אל המטבח ויושבת עם שתי המשרתות הצעירות, מלהגת, מצחקקת, קולפת שיני שום... הוריה ניסו לכפות עליה לימודי נגינה ושפות, אך המורים נואשו" (עמ' 89). ומכיוון שהאהבה בבית מנוח מחולקת לפי השכל והמאמץ, החלו הורי נלה להקשיח לבם עמה כעם זר. היא נענשה על כל אחד מציוניה הגרועים, מתנותיה נעשו צנועות, נאסר עליה לדבר עם המשרתות ועם הילדים וחדרה הועתק לאגף הצפוני, המשקיף אל גן אחורי ענק ושומם. בחורף של שנתה הארבע עשרה היתה שרויה נלה בדכאון עמוק, הרופא ציורה על החלמה במקום נופש הררי אליו נשלחה נלה בלוויית משרתת. לקראת שיבתה הצפונית של נלה הביחה אמרה האם שעל המשפחה לפצות את נלה "על השנה הרעה שכפו עליה. אין זו אשמת הילדה שנולדה דלה בכשרון לימודים. והרי שמחת חיים ורוח חביבה גם הן מעלות. כשתשוב יערכו לה חגיגה ליום הולדתה החמישה עשר ויבקשו את סליחתה ויניחו לה לבחור את חבריה ואת מעשיה הנכונים לה, כאשר אמר דוקטור כהן" (עמ' 90). אולם נלה, ששבעה את יחסם המחמיר של בני המשפחה כלפיה, בחרה לברוח עם הגנן הנוצרי של הפנסיון והחיפושים אחריה לא העלו דבר. האם, דורותיא, עברה לגור בחדר בתה, עומדת מבוקר עד ערב כמרפסת וממתינה לילדתה. בשעות אלה ייסרה האם את עצמה בזכרונות כיצד הדפה ממנה וחלאה את ידי בתה שחיפשו את מגעה, כיצד הפליגה ששכחי בנותי האחרות ולא הזכירה את נלה, ו"בתוך השקט הכבד הלך לבה של האם וכילה עצמו עד שנמצאה ערב אחד מתה". (עמ' 92). קטע עלילה זה, שהתעכבתי עליו בפרוט רב, הינו וריאציה על המיתוס של דמטר ופרספונה. למרות שניתן להצביע על הבדלים רבים בין שני הסיפורים, העקרון הפסיניסטי זהה: האם שאינה מוכנה לוותר על בתה. וכמו דמטר כך גם דורותיא; יגונה על בתה היה מעל ומעבר לכל הגיון. וכמו דמטר, מצליחה דורותיא להתאחד שוב עם בתה נלה בחלומותיה של האחרונה. לאחר מותה מופיעה האם בחלומותיה של נלה ומדריכה אותה בכל צעדיה. וכמו פרספונה, שעפ"י המיתוס היתה שייכת לאמה, להבדיל משלושת אחיותיה, כך הפכה דורותיא את נלה לשלה יותר משתי בנותיה האחרות, אחרי מותה. ועקרון זה של הדאגה והקשר בין האם לבת ממשך דור נוסף; סוניה, בתה של נלה, נשלחת במצוות סבתה אל בית המשפחה בסופיה כדי להציל עצמה מאימת הנאצים "אם יתפסו הגרמנים את בתה הצעירה יעשו בה דברים נוראים. סבתה הופיעה אצל אמה בחלום וגזרה עליה לשלוח את סוניה עם שחר. רק כאשר הבטיחה סבתה בחלום אמה כי תבקר גם בחלומות בנותיה באחרות ותאמר להן להשגיח על סוניה כאילו היתה בתן-נאותה אמה לשלחה" (עמ' 101). הקשר בין האם לבת מתבטא בהופעה בחלומות, הבנות מאמינות שלאמהותיהן כוח מאגי, כמו של אלות, הנועד לשמור עליהן. כשאלברט מבקש מסוניה לכתוב מכתב לאמה ולהודיע לה שהגיע בשלום, אומרת סוניה: "אמא שלי לא מפחדת עלי. היא הכל יודעת", ולשאלתו "כיצד?" עונה סוניה: "מהחלומות... היא רואה את החלומות בלילה ויודעת הכל מהחלומות" (עמ' 108).

אם כך הוא, נשאלת השאלה-כיצד התירו הסכחא והאמא לסוניה להיפך בגיל כה רך (ארבע-עשרה) לפילגשו של אלברט בן דודה? המחברת אינה מתייחסת לשאלה זו, בכל משך העלילה המתרכזת בחמישה-עשר חודשים בהם חיו סוניה, אלברט, אמר ודודתו במצור בביתם מאימת הנאצים, לבד מפעם אחת, שסוניה מזכירה את אמה אשר הופיעה בחלומה ואמרה לה להתחתן עם אלברט, ואלברט עונה לסוניה: "אחרי המלחמה".

כיצד מחירות סבתה ואמה, היודעות כל, את חיי החטא עם אלברט, שיש לו אשה ובן בדרום צרפת, וידוע לכל לבד מסוניה שהוא לא ישא אותה לעולם לאשה, גם אחרי שהיא מתעברת ממנו? האינדרטציה הפמיניסטית לשאלה זו: הן התירו זאת כדי שסוניה תשרוד, שהרי דודתיה רצו לסקה מביתן בשל היותה פרימיטיבית-כפרית ואלברט נלחם את מלחמתה והשאירה בביתו, אמנם מתוך אינטרס שתשמש למשכבו, אך בזכות זה סוניה שרדה. לאחר המלחמה סוניה בוחרת להעלם עם חנוק בבטנה מבית משפחת מוסקט.

בימנו אנו, כאשר המיתוס של דמטר ופרספונה התגלגל לאמהות חורגות וסינדרלות, כאשר אמהות מקבלות שעבודן או מרוממות מצבן ומענישות את בנותיהן כאשר אלו מתמרדות נגד תפקיד זה. תנאים אלה מוליכים לפיחוח תכונות פסיכולוגיות מסוימות. לדוגמה, נשים הינן כנועות, וכאשר נטייה זו מוליכה לקרבנותן אין אמהותיהן באות להצילן. כך נהגה דורותיא בנלה בהיותה בחייה, אך דורותיא שבה להיות האמא האמיתית-דמטר-עם מותה, ונלה, הלומדת את המשמעות האמיתית והחשיבות של הקשר אם-בת על בשרה, הינה אמא-דמטר לסוניה בחייה.

נראה כי אפילו בגרוד די שטחי של הציפורי הפמיניסטי אין הכותבת חורגת מהשקפות פטריארכליות נהוגות. גם במקרים שיש איזושהי זיקה לפמיניזם ("בדרך לסיידר-סיטי", "סוניה מוסקט"), הרי שזיקה זו מופיעה באספקט מסויים של הסיפור, ואינה מקבלת חיזוקים פמיניסטיים נוספים כניתוח עומק, שייתחחס אל כל מרכיבי הסיפור. איפיון הדמויות שבו בסטראוטיפים "נשיים" ו"גבריים". העלילה אינה מאפשרת לגיבורות לפרוץ דרך לשליטה בגורלן ולהגדרה עצמית משלהן, גם אם אין דמויות גבריות, שמנווטות את העלילה והדמויות, די בתפיסתה הגברית של המחברת בכדי להכליל את הסיפורים הנדונים בתוך הקורפוס של הסיפורים הגבריים, השולט בכיפה!

רשימה ביבליוגרפית

1. ד"ר צ'סלר פיליס, נשים ושגעון, חל-אביב 1987
2. אברבנל ניצה, הפרסונה והאנימוס", סחור: פוליטיקה, גליון 27 יולי 89, עמ' 12-15.
3. ש.שפרה, "להרוג אשה", שם; עמ' 23-27.